

in het teken van gemoedelijkheid

programma

Er moet sprake zijn van enige afstand om ontwikkelingen en gebeurtenissen te begrijpen. Dat geldt ook voor de stedenbouwkundige, architectonische en volkshuisvestelijke ontwikkelingen uit het verleden. Je was erbij, maar pas bij een terugblik wordt een beetje van de essentie duidelijk en kunnen (ideologische) vooroordelen terzijde geschoven worden. Dit speelt zeker voor wat betreft de beschouwing over de woningbouw uit de jaren zeventig en deels tachtig.

tekst martin liebregts
foto's roel simons

Het was een megabreuk tussen de sixties en de seventies. Niets was meer goed. Licht, lucht en ruimte hadden geleid tot grootschaligheid, beton en maakbaarheid van bovenaf. Het moest structureel anders en het individu moest een dominante plaats krijgen. Zoeken was gericht op geborgenheid, knusheid en kindvriendelijkheid. Tevens was het de periode dat bewonersorganisaties op grote schaal ontstonden. De emancipatie van onderaf kreeg voor het eerst in de geschiedenis van het wonen betekenis. Zonder grote bewegingen of voormannen en -vrouwen begon de verovering van de woonomgeving door de burgers. Naast de uiteenlopende bewonersorganisaties ontstond er ook verzet tegen de traditionele bestuurscultuur (regenten). De kraakbeweging is hier een van de voorbeelden van, waarbij eigendom niet vanzelfsprekend zeggenschap inhoudt. Het was een turbulente periode met de eerste grote milieugolf, waarin deze fysieke omgeving zijn vorm kreeg.

ZOEKTOCHT NAAR KNUSHEID

Ondanks alle maatschappijkritiek was het toch een periode die te typeren is als een zoektocht naar knusheid en gemoedelijkheid in de kleuren bruin en oranje. Het was deze periode dat de zogenoemde bloemkoolwijken hun vorm kregen, in de golf van nieuwe uitbreidingswijken. Misschien is de zitkuil – waarbij een deel van de woonkamer lager wordt gesitueerd om als gemeenschappelijke leefplek het ideaal van 'samen' uit te drukken – wel het woord dat bij uitstek de periode typeert.

Al deze gedachten hebben ertoe bijgedragen dat de fysieke ruimte die ons omringt en in die periode ontstaat, deze invulling ofwel karakter heeft gekregen. Het beeld bestaat uit kronkelige straten met vaak bergingen aan de straatzijde, en het groen is verzameld aan de achterzijde van de verscholen rijtjeswoning, al of niet met een doorlopend dakvlak. Nu, ruim dertig jaar later, is het moment aangebroken om de

kwaliteiten opnieuw te beschouwen en tegen het licht te houden. Om het gevoel met deze wijken te vertalen naar voorbeelden, krijgen de volgende onderwerpen aandacht:

- Stedenbouw en de vraag om naar binnen gerichte woonerven;
- Dakvorm als dominant architectonisch verschijnsel;
- Berging als voorkant, keuken als binnenkomst.

Tot slot wordt gepoogd om de aanwezige kansen voor eigenheid en eigentijds wonen te benoemen.

NAAR BINNEN GERICHTE WOONERVEN

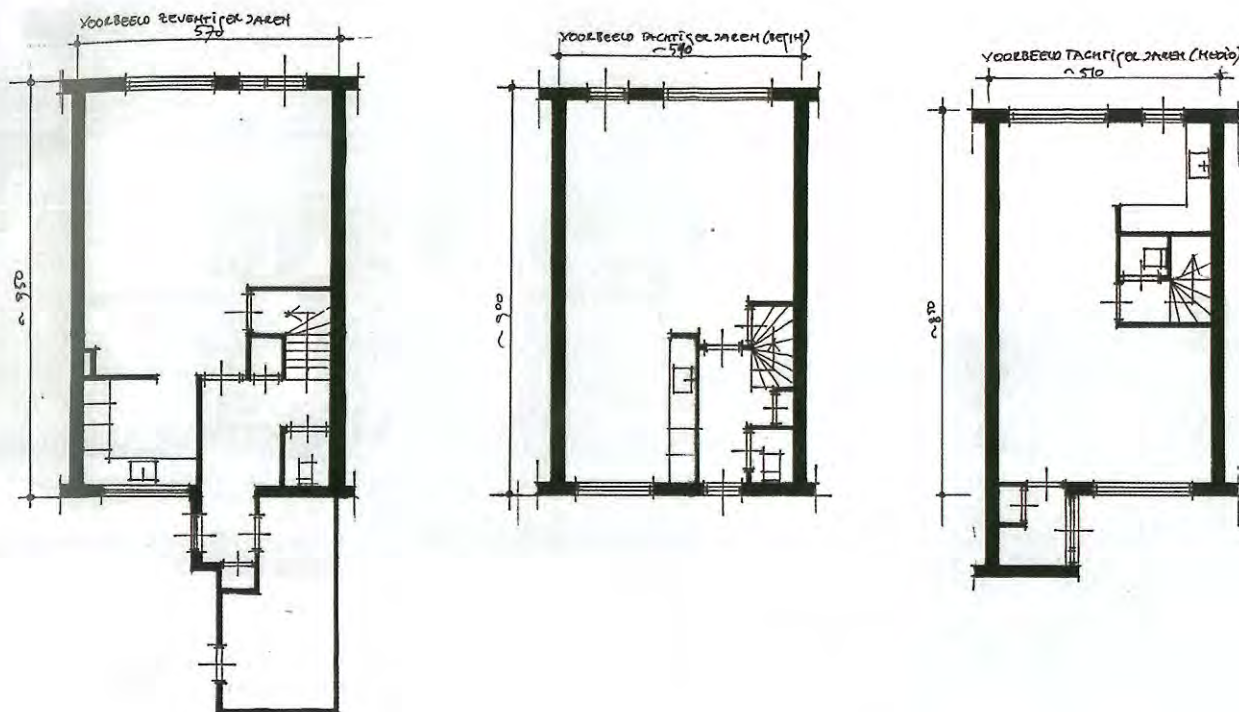
Het verbaast je elke keer als je wat nauwkeuriger kijkt naar de gebouwde omgeving die ons omringt: de tijdsgeest is volop te proeven, of we nu een vooroorlogse wijk, een jarenzestigwijk of de 'knusse' wijken uit de tweede helft van de jaren zeventig en begin

jaren tachtig bekijken. Wat opvalt, is dat in al die perioden mensen met al hun kunnen gepoogd hebben een passend antwoord te geven voor de korte en lange termijn. In de praktijk wordt er pas gekeken naar de projecten als er problemen zijn en dan zie je dat de actuele problemen de aanwezige kwaliteiten volledig overschaduwden. Dergelijke situaties hebben we met alle bouwperiodes meegemaakt. In de jaren zeventig was er geen oog voor de waarde van het tuindorp of de tuinstad. Het was gedateerd. Nu worden deze dorpen of steden bijna met monumentenhandschoenen benaderd. Hetzelfde lot overkwamen de jarenvijftig- en jarenzestigwijk. Niet de intrinsieke waarden werden herkend, maar problemen domineerden het denken. Iets wat je nu ziet gebeuren met de bouw uit de jaren zeventig en tachtig.

Parkeren op eigen terrein

In de jaren zeventig is vooral in de koopsector sprake van relatief grote percelen. Gemiddeld bedragen deze zelfs 200 m², terwijl in de voorafgaande perioden de grootte niet veel meer was dan 150 m². Tegelijkertijd neemt het parkeren op eigen terrein een hoge vlucht. Globaal zijn hierbij twee principeoplossingen toegepast: garage of carport aan de voorzijde, of garages op het achterterrein. Ook aan de achterzijde worden de woningen ontsloten. In tegenstelling tot de jaren zestig wordt de oplossing voor parkeren zo dicht mogelijk bij de individuele woning gebracht. Het parkeren aan de voorzijde, al of niet gecombineerd met garage en/of berging, leidt ertoe dat het wonen op de achterzijde wordt gericht (het zogenoemde tuinkamerwonen). In eerste instantie werd destijds in de opzet van de woonomgeving gezocht naar hofjes die besloten waren, die 's avonds dienst deden als parkeerterrein en die overdag ruimte boden voor spelen. Soms werd de ruimte enigszins verdiept gelegd. De algemene opvatting was dat iedereen die een auto bezat overdag werkte. Echter de werkelijkheid is structureel veranderd, met als gevolg dat dergelijke hofjes bijna continu een parkeerplaats vormen. Een van de redenen is dat garages niet voor auto's, maar als berging gebruikt worden. Als dat zo is, is het nodig om door inrichting de twee gebruiksopties opnieuw ruimte te geven voor de dag en de nacht.

Voorbeelden van plattegronden van jarenzeventig- en jarentachtigwoningen.

De ontwikkeling die er later op volgde, was dat het parkeren opnieuw naar de achterzijde werd gebracht. Nu niet zoals in de periode daarvoor op een gemeenschappelijk terrein, maar juist zo privé mogelijk. Het resultaat was dat de straten ruimte konden bieden aan andere functies. Door de introductie van de gebogen straten – waardoor beslotenheid toenam en het geheel een meer organische structuur suggereerde – werd de straat de buurthuiskamer voor overdag. Het resultaat is dat de woonomgeving een grote mate van beslotenheid kent. Er is zelfs sprake van intimiteit. Op zich is dit zijn intrinsieke waarde. Maar ook hier geldt dat geleiding en inrichting een eigentijdse vertaling behoeven.

DAKVORMARCHITECTUUR

De verrassingen in de Nederlandse woningbouw zijn bescheiden. Het is een mengsel van mode of trends, terugkerende versobering door de beperking van de ruimte, en de overheersende uniformiteit door de zich herhalende rijtjes. Het lijkt soms wel of er een model Ford wordt gebouwd in afwisselende kleuren. In die zin is de tijdelijke knusheid van de jaren zeventig een uitzondering in de naoorlogse geschiedenis. De grote woningen en percelen, de verspringingen en de differentiatie in combinatie met de toepassing van de grote dakvlakken, waren een poging de traditionele rijtjeswoning te doorbreken. Vervolgens is de draad van het rijtje weer opgepakt: minder ruimte, meer van hetzelfde.

Hellende daken

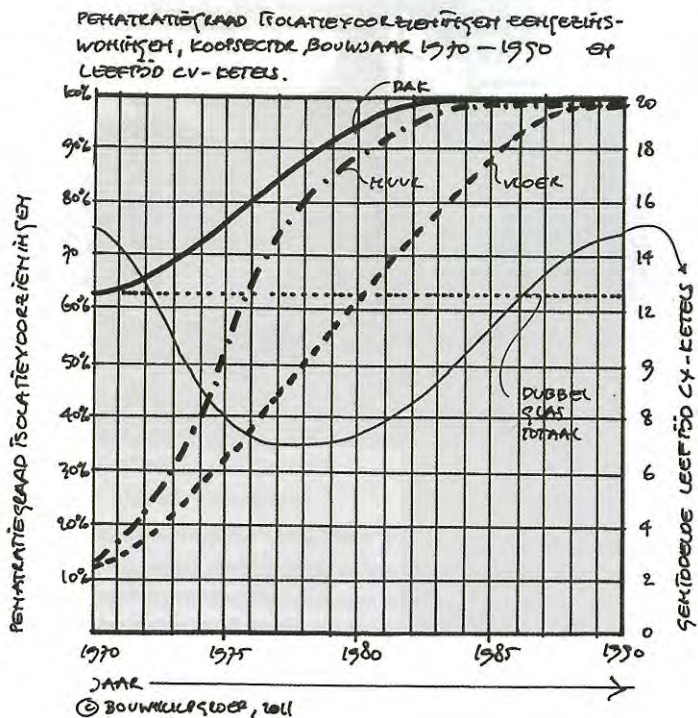
De dakvorm van een eengezinswoning is een onderwerp dat sterk verbonden is met de architectonische conjunctuur. De waan van de tijd bepaalt de vorm. In de jaren zeventig en tachtig was het hellend dak, en dan vooral het zadeldak, bijna dominant aanwezig. Circa 90 procent van alle eengezinswoningen uit die periode is voorzien van een hellend dak. De ommekeer kwam in de jaren negentig, toen het platte dak een sterke rol is gaan spelen. Dit geldt zeker voor de Vinex-locaties. En nu, met de opkomst van de retro-architectuur, wordt het dak opnieuw

gewaardeerd als architectonisch element en de ruimte eronder als extra leefruimte. Voor woningen uit de jaren zeventig biedt deze dakvorm diverse extra gebruiksmogelijkheden, waarbij een unieke combinatie tussen ruimte, licht en energieopwekking gerealiseerd kan worden.

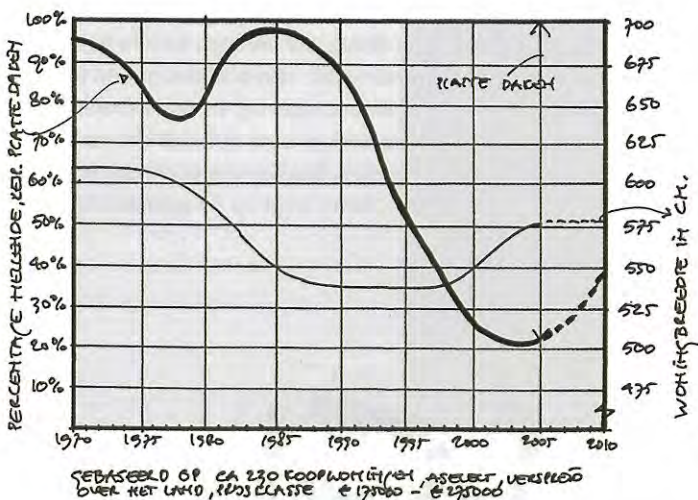
Smallere percelen

Was de gemiddelde woning in de jaren zestig en zeventig nog 6 m breed, in de erop volgende decennia is dit structureel gewijzigd. In de jaren tachtig is dit zelfs geleidelijk verkleind van gemiddeld 5,70 tot 5,40 m eind jaren tachtig. De plattegronden worden door de dominantie van een beukmaat van 5,40 of 5,70 m nog uniformer. Op die manier blijven er niet veel smaken over voor de plattegrond.

EIGENSCHAPPEN EENGEZINS KOOPTOEGEBOUW
BOUWPERIODE 1975-2005 (SCHEMATISCH)

BERGING ALS VOORKANT

Net zoals de stedenbouw de visie van de maatschappij vertegenwoordigt – denk aan de rol van de auto –, weerspiegelen het uiterlijk en de indeling van de woningen de visie over het wonen in een bepaalde tijdsperiode. Zo onderscheiden de woningen uit de jaren zeventig zich duidelijk van de woningen uit de jaren ervoor. De woningen uit deze periode herkennen we allemaal wel, met de afgeschuinde hoeken, kleine ramen en rode, gele of blauwe draaiende delen. Vanaf de jaren zeventig maakt de doorzonwoning plaats voor een ander type plattegrond. Deze smallere woningen leveren een andere indeling op. In het kort zijn de volgende kenmerken te benoemen:

- Beukmaat wordt smaller. Hadden we in de jaren zestig nog woningen met een beukmaat van 6 m; vanaf de jaren zeventig worden woningen steeds smaller. De breedte varieert dan van 4 tot 6 m. In

de jaren zeventig wordt de oppervlakte van de begane grond kleiner. De reductie bedraagt gemiddeld 10 à 20 procent.

- Bruikbare zolder met vaste trap en dakkapellen. Het grootste deel van de eengezinswoningen uit deze periode bestaat uit twee lagen en een kap, waarbij deze kap bruikbaar is gemaakt door een vaste trap en dakramen of -kapellen.
- Grote badkamer met tweede toilet. Wat opvalt, is dat in de woningen vanaf de jaren zeventig ruimte is voor een tweede toilet in de badkamer.
- Variatie in locatie van de keuken. Mede doordat de woningen steeds smaller worden, verplaatst de keuken van achter de hal, zoals bij de doorzonwoningen, naar andere plaatsen op de begane grond. Vanaf de jaren tachtig zien we de keuken in de meeste gevallen aan de voorzijde van de woning.
- Berging/garage/carport aan de voorzijde. Het straatbeeld van de woningen wordt hierdoor bepaald.
- Verspringen. Er wordt veel gevarieerd in gevelrooilijnen. Kenmerkend is dat veel verspringen in blokken voorkomen op stedenbouwkundig niet belangrijke assen of kruispunten. Ook op woningniveau zijn veel aanbouwen te zien, in de vorm van een toegangshal die buiten de woning is aangebracht, en erkers.
- Architectuur is resultaat van de plattegrond. De architectuur van de woningen is vrij traditioneel te noemen door het materiaalgebruik (baksteen) en door de verticaliteit. Vooral bij de woningen van begin jaren tachtig valt op dat het gevelbeeld steeds gevarieerder wordt door de hoogte van de borstwering.

RUIMTE VOOR VERBETERING

De beeldkwaliteit verdient aandacht. De massaliteit van het dakvlak kan bewuster als architectonisch gegeven benut worden. Kleine ornamenten of textuur aanpassingen kunnen wonderen doen. De erfafscheidingen kunnen opnieuw vormgegeven worden, zodat de uitstraling van de totale buurt versterkt wordt. Ook energetisch is er nog werk aan de winkel.

Energiesprong

Isolatievoorzieningen van de woning weerspiegelen de tijd. De woningen van begin jaren zeventig bezitten een beperkt aantal isolatievoorzienin-

gen, terwijl de woningen uit eind jaren tachtig bijna volledig geïsoleerd zijn. Verder is het van belang op te merken, dat woningen uit de jaren zeventig gemiddeld ruim 15 procent groter zijn dan die uit de jaren tachtig. Dus de grootste woningen zijn in verhouding het minst geïsoleerd. In het licht van de huidige eisen zijn alle woningen uit de genoemde periode beperkt geïsoleerd. Zo bezit circa een derde van al deze woningen geen dubbelglas op de slaapverdieping. Een substantiële verbetering van dit deel van de voorraad is daarom zeer gewenst. De verbetering vereist deels maatwerk, omdat in de afgelopen veertig jaar allerlei onderdelen van de woningen op verschillende wijzen zijn aangepakt. Het zal duidelijk zijn dat de betreffende woningen aan de ene kant een grote gelijkheid hebben (gemetselde gevels, hellend pannendak, kozijnopeningen), en aan de andere kant door de geschiedenis van gebruik, beheer en de details in het ontwerp hun verschillen kennen. De traditionele, complexgerichte aanpak, die in de sociale huursector gangbaar was en is, is bij deze grote diversiteit niet altijd gewenst. Het aanbod in de toekomst zal dan ook minder woninggericht, maar vooral componentgericht moeten zijn; onder andere op dak, gevel, installaties en intern (keuken, badkamer en toilet). Zeker in de particuliere sector

zal niet de woning als totaal ineens aangepakt worden. Allerlei variabelen bepalen het moment: gebruiksintensiteit, locatie (weer en wind), doelgroep en leefstijl, beschikbare middelen et cetera. De kracht van het 'nieuwe' aanbod moet erin gelegen zijn om op deze diversiteit een passend aanbod te leveren. Dat wil zeggen, een goede kosten-kwaliteitsverhouding, ruimte voor maatwerk, individuele keuzen en beperking van overlast.

NIEUWE KANSEN

Het is dus niet louter treurnis als het om de wijken van de jaren zeventig gaat. Juist het tegendeel is een feit. Als je het stof van het beheer en de inrichting van de afgelopen dertig jaar afveegt, en iets meer inzet op detail (voorzijde) en textuur (dak), dan ontstaat er een frisse wereld. Van belang is dan dat de woonomgeving en erfafscheidingen eigentijds worden ingevuld. Zo ontstaat er bijna automatisch variatie, herkenbaarheid en duidelijkheid in de scheiding van openbaar en privé. En als dan ook nog het milieu een plaats krijgt op de agenda, dan zijn we goed bezig.

Stempel van de wijken Genderbeemd en Achtste Barrier in Eindhoven.

STEMPEL GENDERBEEMD EINDHOVEN
~ 100 WOKIN/ST 1975

STEMPEL ACHTSE BARRIER, EINDHOVEN
~ 200 WOKIN/ST 1975